

¹ Yurii Denysenko,
² Kateryna Denysenko,
³ Larisa Ivanova,
⁴ Ruslan Pavliuk

e-mail: iuriidenysenko@meta.ua
orcid: 0000-0002-2499-0067
e-mail: art23459@meta.ua
orcid: 0000-0002-0536-102X
e-mail: l.ivanova@chdtu.edu.ua
orcid: 0009-0001-4239-3100
e-mail: rslnpvlk@gmail.com
orcid: 0009-0005-1841-5938

¹ Юрій Денисенко,
² Катерина Денисенко,
³ Лариса Іванова,
⁴ Руслан Павлюк

УДК 719

**СТАН ДОСЛІДЖЕННЯ, ЗБЕРЕЖЕННЯ,
РЕСТАВРАЦІЇ ТА РЕКОНСТРУКЦІЇ
ІСТОРИЧНИХ АРХІТЕКТУРНИХ ОБ'ЄКТІВ МІСТА ЧЕРКАСИ
НА КІНЕЦЬ ПЕРШОЇ ЧВЕРТІ XXI СТОРІЧЧЯ**

**THE STATE OF RESEARCH, PRESERVATION,
RESTORATION AND RECONSTRUCTION OF
HISTORICAL ARCHITECTURAL OBJECTS OF CHERKASY
AT THE END OF THE FIRST QUARTER OF THE XXI CENTURY**

Keywords: research, preservation, restoration, reconstruction, architectural heritage, architecture.

Ключові слова: дослідження, збереження, реставрація, реконструкція, архітектурна спадщина, архітектура.

¹ Associate Professor, Department of Industrial and Civil Engineering, Cherkasy State Technological University, Cherkasy

² Senior Lecturer, Department of Industrial and Civil Engineering, Cherkasy State Technological University, Cherkasy

³ Senior Lecturer, Department of Geodesy, Land Management, Building Structures and Life Safety Cherkasy State Technological University, Cherkasy

⁴ Assistant of the Department of Industrial and Civil Engineering, Cherkasy State Technological University, Cherkasy

¹ доцент кафедри промислового та цивільного будівництва, Черкаський державний технологічний університет, Черкаси

² старший викладач кафедри промислового та цивільного будівництва, Черкаський державний технологічний університет, Черкаси

³ старший викладач кафедри геодезії, землеустрою, будівельних конструкцій та безпеки життєдіяльності, Черкаський державний технологічний університет, Черкаси

⁴ асистент кафедри промислового та цивільного будівництва, Черкаський державний технологічний університет, Черкаси

<https://doi.org/10.23939/sa2025.03.025>

Abstract

The publication presents the results of a critical analysis of the current state of research, preservation, restoration, and reconstruction of historic buildings in Cherkasy.

Even a superficial observation reveals two opposing processes: the attempts of certain business structures to destroy some valuable historical sites in order to use the territory of their location for the construction of more modern and commercially viable objects, which, together with the natural destruction of a number of historical sites, the unsatisfactory state of their restoration and fortification, threaten their existence, on the one hand, and active opposition to illegal business activities by Cherkasy activists, journalists, scholars, representatives of the prosecutor's office, regional and city organizations who are trying to protect and preserve the few valuable architectural objects of the late nineteenth and early twentieth centuries and later periods that still remain in the city, on the other hand.

These trends have set the task of critically and in detail analyzing the state of research, preservation, restoration and reconstruction of historic buildings in Cherkasy at the present time, i.e. at the end of the first quarter of the twenty-first century, identifying existing problems and outlining possible ways to improve the state of preservation of the city's architectural heritage.

The study identified certain problems of studying, preserving, restoring and reconstructing the city's historic buildings, identified the reasons for this state of affairs, and revealed concrete positive recent trends in the understanding by the community, volunteers, individuals, law enforcement agencies, regional and city authorities, scholars and students of the need to protect architectural heritage, and found the roads of a more professional and scientific approach to the restoration and reconstruction of valuable historical objects.

Анотація

Наведено результати критичного аналізу стану дослідження, збереження, реставрації та реконструкції історичних будівель міста Черкаси на цей час.

Навіть поверхове спостереження виявляє два протилежних процеси: намагання певних бізнес-структур знищувати деякі цінні історичні об'єкти заради забудови їх території більш сучасними і комерційно вигідними об'єктами, які в сукупності з природним руйнуванням ряду історичних об'єктів, при незадовільному стані їх відновлення та підсилення, створюють загрозу їх існуванню, з одного боку; та активна протидія протиправним діям бізнесу з боку черкаських активістів, журналістів, науковців, представників прокуратури, органів обласних і міських архітектурно-містобудівних і пам'ятко-охоронних структур, які намагаються захистити та зберегти ті цінні нечисленні архітектурні об'єкти кінця XIX – початку XX століття, а також більш пізніх періодів, які ще залишились у місті, з іншого.

Зазначені тенденції поставили завдання критично і детально проаналізувати стан дослідження, збереження, реставрації та реконструкції історичних будівель міста Черкаси на цей час, тобто на кінець першої чверті XXI сторіччя, визначити існуючі проблеми й окреслити можливі шляхи покращення стану збереження архітектурної спадщини міста.

В результаті дослідження виявлені певні проблеми вивчення, збереження, реставрації та реконструкції історичних будівель міста, визначені причини такого стану, а також виявлені позитивні тенденції останнього часу розуміння спільнотою, волонтерами, окремими громадянами, правоохоронними органами, обласною і міською владою, науковцями і студентством необхідності захисту архітектурної спадщини, а також визначені шляхи більш професійного і наукового підходу до реставрації та реконструкції цінних історичних об'єктів.

Постановка проблеми

Незважаючи на те, що Черкаси тривалий час (фактично до середини XX століття) були повітовим містечком, планування міста і проєктування будівель здійснювали досить відомі на той час архітектори, такі як всесвітньо відомий містобудівник, шотландець Вільям Гесте, український, польський та перський архітектор Владислав Городецький та інші.

Але, на жаль, Друга світова війна, реконструкція центру в другій половині XX сторіччя, інколи недбалий догляд і природний процес руйнування будівель з часом залишили в місті дуже мало цікавої історичної забудови середини XIX–середини XX століття, яка складає неповторний архітектурний образ Черкас – міста, яке стало в 1954 році адміністративним і культурним центром новоствореної області.

Наш час характеризується двома тенденціями: з одного боку, домінування фінансових інтересів представників великого бізнесу, яких, як правило, мало цікавлять абстрактні для підприємців питання збереження архітектури минулого, що нерідко виливається в ігноруванні законодавчих, естетичних та етичних вимог збереження будівель минулого і в бажанні будувати на їх місці більш сучасні і більш прибуткові житлові чи комерційні споруди, які разом з природним процесом старіння і руйнування конструкцій минулого, при незадовільному підході до збереження та відновлення цінних історичних об'єктів, призводять до їх знищення, з одного боку; а з іншого, усвідомлення необхідності збереження архітектурної спадщини свідомими городянами, представниками науки, міської та обласної влади, правоохоронних органів, певні їхні дії, спрямовані на дослідження та збереження історичних об'єктів, що робить достатньо гострим і проблемним процес взаємодії двох зазначених протилежних векторів.

Тому виникає завдання проаналізувати стан дослідження, збереження, реставрації та реконструкції історичних будівель міста Черкаси на цей час, тобто на кінець першої чверті XXI сторіччя, визначити існуючі проблеми й окреслити можливі шляхи покращення стану збереження архітектурної спадщини міста, що упродовж тривалого часу по суті є слабо задовільним.

Аналіз останніх досліджень та публікацій

В зв'язку з відсутністю в Черкасах достатньої кількості науковців, які б могли критично аналізувати стан дослідження, збереження, реставрації та реконструкції історичних будівель міста, на цей час виявлено досить небагато саме наукових досліджень і публікацій за порушеною темою. Історії охорони пам'яток архітектури та культури в Українській державі, у Черкасах зокрема, присвячені роботи О. Денисенко (2002), питання охорони, збереження та реставрації об'єктів архітектури міста Черкаси відображені в працях минулих років Т. Товстенко, М. Тяміна (2010), Ю. Денисенка і К. Денисенко.

Але існує велика кількість сучасних публікацій краєзнавців, журналістів, активістів, присвячених проблемам збереження історичної архітектурної спадщини, виявленню порушень законодавства та актам руйнації або спробам знищення історичних об'єктів архітектури (С. Калюжна, 2024, Л. Лісова (2021), Т. Недбайло (2024), К. Костюк (2023), А. Чемирис (2023) та ін.).

Це дослідження спирається не лише на наукові публікації інших дослідників, а на авторські натурні дослідження, на вивчені офіційні документи та на аналіз великої кількості публікацій в місцевих інтернет-виданнях, які оперативно висвітлюють проблеми порушення законодавства в справі збереження або руйнування пам'яток архітектури та інших цінних об'єктів міста або популяризують історію архітектури міста, розкривають її цінність та виховують любов до архітектурної та містобудівної спадщини.

Така специфіка дослідження робить необхідним посилання на численні інтернет-видання та на сторінки соціальних мереж у процесі їх аналізу.

Мета статті

Метою статті є оприлюднення результатів критичного аналізу стану дослідження, збереження, реставрації та реконструкції історичних будівель міста Черкаси на кінець першої чверті ХХІ сторіччя.

Виклад основного матеріалу дослідження

Точний час заснування міста Черкаси досі не відомий, зазвичай називають ХІІІ та ХІV ст. (В. Мишаков, 2018). Тривалий час основними будівлями в місті були хати-мазанки, які розростались біля Черкаського замку (зробленого з дерева і глини, тому замок періодично повністю знищувався і знову відтворювався) та кількох дерев'яних козацьких церков. Але в місті поступово з'являються більш довговічні будинки з жовтої цегли. Хоча воєнні дії, реконструкція центру після набуття містом статусу обласного центру, традиційно незадовільний рівень збереження та несвоечасність реставрації цінних історичних будівель залишили в Черкасах не так вже й багато цікавих споруд минулого. Найстарішою будівлею міста вважається будинок Цибульських, який був побудований в 1852 році і мав спочатку півтора поверхи (був напівдерев'яним), а вже в 90-х роках ХІХ століття його реконструювали в триповерховий, повністю цегляний (Черкаський хронограф, 2016).

Основний фонд історичних будівель міста становлять будинки, побудовані з цегли на початку ХХ століття. Також до історичних вже можна віднести черкаські будівлі, побудовані в ХХ столітті, деякі з яких також є цінними, навіть якщо вони поки не внесені до категорії пам'яток архітектури. Будівлі кінця ХІХ–початку ХХ століття розпорошені по центральній частині міста досить дисперсно. Найбільш цілісно історична забудова початку ХХ століття зберіглась по одній стороні кварталу на вулиці Хрещатик, від вулиці Михайла Грушевського до вулиці Святотроїцької, навпроти Дитячого парку, по стороні, що ближче до Дніпра (рис. 1).

Рис. 1. Квартал міста Черкаси (вулиця Хрещатик, від вулиці Грушевського до вулиці Святотроїцької, сторона Дніпра), в якому найкраще, як цілісний комплекс, зберіглась історична забудова початку ХХ століття, та фрагмент забудови зазначеного кварталу:
а – Visicom Maps (2025); б – фотофіксація К. Денисенко (31.05.2025)

Як виявили дослідження студентського наукового гуртка кафедри промислового та цивільного будівництва Черкаського державного технологічного університету (що підтверджують спостереження авторів, спілкування з черкасцями та аналіз стану історичної забудови), для більшості жителів Черкас є характерною традиційна відсутність розуміння цінності історичної забудови, необхідності її збереження та реставрації. Можливо, саме тому для міста характерна бездумна реконструкція історичних будівель, знищення автентичного декору заради спрощеного ремонту стін (рис. 2), монтаж різних прибудов та надбудов або здійснення планомірного поступового приведення бізнесменами в аварійний стан історичних будівель, виведення навіть деяких з них зі списку об'єктів культурної спадщини задля поступового знищення з метою побудови сучасних, більш вигідних з комерційної точки зору будинків.

Питання з реставрацією цінних архітектурних об'єктів Черкас також потребує більш фахового вирішення. Як зазначає М. Бевз, «реставрація повинна ґрунтуватись на бережливому ставленні до старовинної субстанції та автентичних документів і передбачати збереження і розкриття естетичних та історичних цінностей пам'ятки» (Бевз М. В., 2022, с. 85). Але приклади реставраційної роботи в місті показують певну відсутність науково обґрунтованих рішень і нестачу фахівців-реставраторів.

Рис. 2. Приклади традиційного для Черкас «зчищення» автентичного декору з фасадів історичних будівель: а – будинок за адресою вул. Розкопна, 8; б – реконструкція «зчищенням декору» будинку за адресою Хрещатик, 187 (фотофіксація К. Денисенко 25.04.2025)

Що стосується стихійної реконструкції історичних будівель, характерної для Черкас, то необхідно зазначити, що реконструкція історичних житлових будинків не може виконуватись стихійно і непрофесійно, бо «вимагає комплексного підходу», який досить детально розроблений зарубіжними і вітчизняними фахівцями (Pohranychna I., 2023, р. 71 & Бевз М., 2022, с. 85–96) і який необхідно уважно вивчати і впроваджувати в місті.

Яскравим прикладом характерної для міста комерційної надбудови є так звана реконструкція історичної будівлі за адресою Замковий узвіз, 1 (на розі вулиць Володимира Великого і Замковий узвіз) (рис. 3, рис. 5, а).

Рис. 3. «Реконструкція історичної будівлі з влаштуванням мансарди без зміни зовнішніх геометричних розмірів фундаментів» та протести городян. Замковий узвіз, 1 (фотофіксація Ю. Денисенка 25.04.2025)

Добре ілюструє процеси навмисного руйнування історичної будівлі, пам'ятки культури, доля будівлі за адресою Байди Вишневецького, 2, особняк Вацлава Кринського, 1905–1907 рр. (рис. 4), який під тиском активістів та істориків в 2021 році був внесений до Державного реєстру нерухомих

пам'яток України, щоб зупинити черкаського забудовника ПП «Надія», який збирався після руйнації будівлі побудувати на її місці респектабельну багатоповерхівку, з прекрасним видом на Дніпро, придбавши будинок і «забувши», що «ділянка, де стоїть будівля – це частина заповідної охоронної території «Черкаські берегові схили», що належить до комплексної археологічної пам'ятки «Культурний шар пізньосередньовічного міста Черкаси (XIV—XVIII ст.)» (Лісова Л., 2021) & Чемирис А., 2023).

а) особняк Вацлава Кринського. Ще є скло на вікнах переднього фасаду, але вже немає на боковому (фотографії з публікації 23 жовтня 2021 р.; Лісова Л., 2021)

б) особняк Вацлава Кринського. Вже немає скла на вікнах переднього фасаду, активно руйнується карниз на боковому фасаді (фотофіксація Денисенка Ю., 23.04.2025)

в) табличка, що особняк Кринського є пам'яткою архітектури і перебуває під охороною Національного корпусу (фотографія з публікації 23 жовтня 2021, Лісова Л., 2021; на цей час цієї таблички вже немає)

г) підготовлений будівельний майданчик в очікуванні знищення історичної будівлі, колишньої пам'ятки архітектури задля будівництва сучасної багатоповерхівки

Рис. 4. Особняк Вацлава Кринського, вул. Байди Вишневецького, 2

Черкаський особняк Вацлава Кринського 26 березня 2021 року набув статус об'єкта культурної спадщини, а вже в 2022 році Київський окружний адміністративний суд з подання забудов-

ника ПП «Надія» позбавив споруду зазначеного статусу (Костюк К., 2022). І таке ставлення до історичних будівель і пам'яток архітектури не поодиноке.

1 квітня 2024 року в заповідній охоронній території «Черкаські берегові схили» тим же ПП «Надія» розпочато підготовчі роботи для зведення житлового будинку. Нині будівництво призупинено. Зазначимо, що «Замковий узвіз належить до заповідної території «Черкаські берегові схили» (рис. 5). Саме тут, за інформацією Інституту археології, Замковий узвіз з'єднував Верхнє місто із нині затопленим Подолом. Біля підніжжя замчища був міський базар, а на Дзеленьгорі, що неподалік, – Черкаський замок» (Калюжна С., Недбайло Т., 2024).

За словами міського голови А. Бондаренка, «розташування нового об'єкта відповідає містобудівній документації. Тому міська влада не може вплинути на забудову». Черкаська прокуратура намагається скасувати містобудівні умови та обмеження для проектування об'єкта у суді, бо є неправомірним «надання дозволу на забудову ділянок, які належать до категорії земель історико-культурного призначення» (Калюжна С., Недбайло Т., 2024).

Рис. 5. Підготовка нового будівництва під виглядом реконструкції, із загрозою руйнації цінної історичної будівлі Школьнікова (Замковий узвіз, 9), та сліди боротьби свідомих городян проти планів бізнесу: а – макет забудови Замкового узвозу; б – панорама будівельного майданчика (Калюжна С., Недбайло Т., 2024); в, г, д – реакція городян на будівництво; е – будинок Школьнікова, який може серйозно постраждати від будівництва (фотофіксація Ю. Денисенка, 21.04.2025)

Але за повідомленням співвласника ПП «Надії» А. Казаряна, позов прокуратури оскаржуватимуть. А. Казарян запевняє, що заплановані будинки суттєво не закриватимуть вигляд Дніпра і посилається на макет забудови (рис. 5, а). Також він зазначив, що будівельники встановлюють палі, які бурять і не створюють фізичних ударів. Хоча мешканці будинку Школьнікова (рис. 4, е) зазначають, що від початку будівельних робіт задля розміщення в 15 м нової будівлі в їхній історичній будівлі почали виникати тріщини (Калюжна С., Недбайло Т., 2024).

У зв'язку зі схвильованістю черкасців щодо можливого руйнування будинку Школьнікова, побудованого в кінці XIX століття (пам'ятка архітектури), співробітники Черкаської обласної прокуратури подали до суду «позовну заяву про зобов'язання власників об'єкта культурної спадщини укласти охоронний договір. Істотною умовою цього договору є забезпечення збереження пам'ятки та підтримання її в належному стані» (Костюк К., 2023).

Ще одна характерна для міста риса: частина історичних будинків не ремонтується, доводиться до аварійного стану, а потім, закинутими, очікує на поступову повну руйнацію. Наприклад, будівля в самому центрі міста, на вулиці Митницька, 7 (рис. 6), яка в 2010 році разом зі ще 43 об'єктами за «Анотованим звітом по передпроектній науково-дослідній роботі...» віднесена до щойно виявлених об'єктів, які пропонувалось віднести до реєстру пам'яток місцевого значення (Товстенко Т., Тямін М., 2010, с. 1).

Реставраційні і ремонтні роботи навіть нововиявлених пам'яток культури, наприклад, Черкаського планетарію, збудованого заможним черкасцем Ф. Лисаком наприкінці 1870 року, фактично заморожені та імітують відновлювальні роботи лише будівельним огородженням (рис. 7).

Рис. 6. Одна із закинутих історичних будівель у самому центрі Черкас, на площі Богдана Хмельницького, вул. Митницька, 7 (фотофіксація Денисенка Ю., 25.04.2025)
Будинок в 2010 році було віднесено до щойно виявлених об'єктів культурної спадщини (Товстенко Т., Тямін М., 2010, с. 1)

Рис. 7. Імітація активних реставраційних робіт з відновлення Черкаського планетарію (фотофіксація Денисенка Ю., 25.04.2025)

Варто зазначити, що в Черкасах існує і протилежна тенденція: розуміння необхідності збереження цінних історичних будівель та їх вчасного відновлення та ремонту. У місті є певна кількість відновлених історичних будівель в доброму технічному та естетичному стані (рис. 8).

Досить цікавою є динаміка статистичних даних з кількості зареєстрованих пам'яток архітектури та щойно виявлених об'єктів культурної спадщини, які повинні були претендувати на внесення в реєстр пам'яток архітектури місцевого значення. За даними «Відомості до складання державного реєстру національного культурного надбання. Черкаська область» (1993), у м. Черкаси

є 8 пам'яток архітектури місцевого значення і 69 об'єктів, яким пропонують встановити статус пам'ятки (Міністерство України у справах будівництва і архітектури, 1993).

За «Анотованим звітом по передпроектній науково-дослідній роботі...» (2010), у Черкасах зареєстровано 8 пам'яток архітектури місцевого значення, 44 щойно виявлених об'єкти і 43 значних (Товстенко Т., Тямін М., 2010).

Рис. 8. Будівля на вул. Грушевського, 31: а – до реставрації (Myroslava Marych, 2018); б – стан будинку на цей час (фотофіксація Денисенко К., 25.04.2025)

Як зазначено у Наказі Начальника служби охорони Черкаської обласної державної адміністрації № 10/03-21 від 23 листопада 2010 року, в місті, крім 8 пам'яток архітектури, є 121 щойно виявлена пам'ятка архітектури (Служба охорони культурної спадщини Черкаської обласної державної адміністрації, 2010, с. 1–5).

Згідно з Наказом Міністерства культури та інформаційної політики України від 4 вересня 2023 року № 472, ще 3 об'єкти, житлові будинки кінця XIX–початку XX ст. (вул. Байди Вишневецького, 31, Байди Вишневецького, 33, Байди Вишневецького, 35) набули статусу пам'ятки архітектури, до 8 додалися ще 3, і на цей час у Черкасах зареєстровано 11 пам'яток архітектури місцевого значення (Міністерство культури та інформаційної політики України, 2023), та 117 щойно виявлених об'єктів культурної спадщини, об'єктів архітектури: 3 об'єкти архітектури з статусу щойно виявлених перейшли в статус пам'яток архітектури місцевого значення (Черкаська міська рада. Виконавчий комітет, 2023а).

Незадовільний стан збереження цінних історичних об'єктів змусив міську владу шукати більш дієві шляхи дослідження, обліку та охорони архітектурної спадщини. Рішенням № 1054-9-р Черкаською міською радою затверджена «Програма охорони культурної спадщини міста Черкаси на 2023–2027 роки» (Черкаська міська рада, 2023а).

За словами директора департаменту архітектури та містобудування Черкаської міської ради А. Савіна, з введенням «Програми охорони культурної спадщини міста Черкаси на 2023–2027 роки» у Черкасах започатковують системну роботу в напрямку охорони культурної спадщини. У подальшому це дозволить уникнути непорозумінь у сфері землекористування Черкаської міської територіальної громади, зберегти об'єкти культурної спадщини та дотриматись вимог пам'яткоохоронного законодавства (Виконавчий комітет Черкаської міської ради, 2024). Зазначимо, що «згідно вимог чинного пам'яткоохоронного законодавства, виконавцем робіт із виготовлення облікової документації на пам'ятки та щойно виявлені об'єкти культурної спадщини можуть бути лише відповідні наукові установи та організації. Тому найближчим часом розпочнемо процедуру публічної закупівлі із надання цих послуг. Виготовлення облікової, науково-проектної документації дасть змогу встановити території пам'яток, їх охоронні зони та режими їх використання» (Vikka.ua. 2024).

На момент прийняття «Програми охорони культурної спадщини міста Черкаси на 2023–2027 роки», згідно з постановою Кабінету Міністрів України від 26 липня 2001 року № 878 «Про затвердження Списку історичних населених місць України», Черкаси внесено до Списку історичних населених місць України (міста і селища міського типу), на цей час до переліку пам'яток культурної спадщини Черкаської міської територіальної громади включено 8 пам'яток архітектури місцевого значення і 120 щойно виявлених об'єктів архітектури як об'єктів культурної спадщини. Згідно з даними «Програми охорони культурної спадщини міста Черкаси на 2023–2027 роки», «за роки незалежності не паспортизовано жодного об'єкту культурної спадщини» (Черкаська міська рада, 2023b; Черкаська міська рада. Виконавчий комітет, 2023b).

У 2023 році Рішенням виконавчого комітету Черкаської міської ради від 19 вересня 2023 року № 1335 «Про утворення комісії для проведення періодичного моніторингу об'єктів культурної спадщини на території Черкаської територіальної громади» розпочала роботу зазначена комісія (Черкаська міська рада. Виконавчий комітет, 2023c).

Активну роботу в справі захисту цінних історичних об'єктів архітектури веде Служба охорони культурної спадщини Черкаської обласної державної адміністрації, Черкаська обласна прокуратура (Касаційний адміністративний суд Верховного Суду, 2023), міські інтернет-видання «18000.com.ua», «Суспільне. Черкаси», «Прочерк», активісти, волонтери, небайдужі громадяни на сторінках соціальних мереж Ffctbook. Наприклад, «Комітет захисту Замкового узвозу», INSTAGRAM: @pro.cherkasy, @cherkasy_ua.

В останній час з'являється багато сайтів і сторінок соціальних мереж, присвячених вивченню історії архітектури Черкас, вихованню любові до архітектурного спадку міста. Ці сайти і соцмережі засновані як виданнями, так і окремими небайдужими громадянами та волонтерськими об'єднаннями. Це, наприклад, такі сайти: «Черкаський хронограф», Інформаційне видання Черкащини «ВиЧЕРпно», «Cherkassy – future», «Новини тижня», «Черкаська газета», «Черкащина365 Туристичний комплекс» на сторінках соціальних мереж FACEBOOK: «18000: новини Черкас», Yury Mezentsev, на сторінках INSTAGRAM: @cherkassy_history, @ mykola_bazarkin, @futuristic_modernism (ця сторінка популяризує не лише черкаську архітектуру, але й архітектуру інших міст України), @midnight_cherkassy, @_cherkasy_architecture_, @culture.ck.ua та інші.

Однією з причин недостатнього рівня дослідження, збереження, реставрації та реконструкції історичних будівель міста Черкаси є нестача професійних архітекторів як в місті, так і в регіоні. Але з наданням в 2023 році Міністерством освіти та науки України ліцензії Черкаському державному технологічному університету на підготовку архітекторів і з початку фахової підготовки бакалаврів у зазначеному університеті в 2024 року зі спеціальності 191 (G17) «Архітектура та містобудування» проблема нестачі фахівців буде поступово вирішуватись.

Вже зараз викладачі університету, доктор історичних наук, професор В. Лазуренко і кандидат архітектури, доцент Ю. Денисенко, входять в «Комісію для проведення періодичного моніторингу об'єктів культурної спадщини на території Черкаської міської територіальної громади», співпрацюючи з міською радою в питаннях моніторингу та збереження цінного міського архітектурного спадку (Черкаська міська рада. Виконавчий комітет, 2023c). Студенти спеціальностей «Архітектура та містобудування» і «Будівництво та цивільна інженерія» у своїх наукових дослідженнях у межах роботи студентських наукових гуртків нерідко вивчають процеси і стан збереження цінних будівель Черкас та особливості архітектури міста, під час проведення обмірної практики роблять обміри, фотофіксації, креслення, зарисовки цінних історичних будівель, які перебувають в аварійному стані і яким загрожує знищення (в 2024–2025 навчальному році студенти обмірюють і фіксують будівлі, розташовані за адресами Байди Вишневецького, 2 (особняк Вацлава Кринського, (рис. 4), та будинок на вул. Митницька, 7 (рис. 6), щоб зберегти споруди нащадкам хоча б у вигляді детальних креслень та фотофіксацій.

Важливим фактором підвищення якості дослідження, обліку, реконструкції та реставрації історичної забудови є вивчення і впровадження шляхом передачі знань студентам-архітекторам та

студентам-будівельникам, проєктним та будівельним організаціям шляхом їх консультування, надання позитивного практичного досвіду та доведення наукових розробок іноземних та українських фахівців.

Крім збереження окремих історичних будівель, важливим є питання врахування факторів, що негативно впливають на збереження міських кварталів та їх житлової забудови, а також використання «принципів регенерації історично сформованої структури житлових міських кварталів та їх ділянок» (Yasinsky M., 2016).

Висновки

В результаті дослідження стану збереження, реставрації та реконструкції історичних будівель міста Черкаси виявлено дві протилежні тенденції: з одного боку, відсутність поваги з боку більшості городян, бізнесменів і чиновників до історії міста та історичних об'єктів, намагання будівельного бізнесу знищити історичні будівлі, довести до аварійного стану навіть взяті на облік цінні архітектурні об'єкти, щоб потім демонтувати їх і, використавши вигідну територію їх розташування, побудувати там сучасні комерційно вигідні споруди, абсолютно нехтуючи історичною та художньою цінністю історичних будівель для міста, відсутність більше 30 років процесу дослідження паспортизації та охорони об'єктів культурної спадщини; з іншого, зростання розуміння окремими громадянами, волонтерськими рухами, органами прокуратури, міською владою необхідності вивчати, брати на облік, охороняти, реставрувати і захищати від бездумної реконструкції чи від знищення цінного архітектурного спадку, що привело до розробки і функціонування «Програми охорони культурної спадщини міста Черкаси на 2023–2027 роки», до утворення «Комісії для проведення періодичного моніторингу об'єктів культурної спадщини на території Черкаської міської територіальної громади» та до комплексної діяльності міської влади в справі взяття на облік та охорони цінних черкаських об'єктів архітектури.

Є певний прогрес у збільшенні реєстру пам'яток архітектури та нововиявлених архітектурних об'єктів культурної спадщини. Але залишається ще багато невирішених питань, які повинні стати напрямками подальших наукових досліджень, а саме: питання більш детального вивчення наявних історичних будівель, їх технічного стану, історичної та архітектурної цінності, формування відповідних історичних довідок, бо не всі будівлі охоплені попередніми дослідженнями, деякі з цінних історичних будівель початку–другої половини XX століття потребують додаткового внесення в реєстри нововиявлених об'єктів культурної спадщини чи навіть в реєстри пам'яток архітектури; необхідні додаткові дослідження особливостей архітектури Черкас кінця XIX–кінця XX століття.

Необхідно активно залучати студентів і викладачів Черкаського державного технологічного університету спеціальності 191 (G17) «Архітектура та містобудування» та 192 (G19) «Будівництво та цивільна інженерія» до дослідження та захисту цінних історичних будівель, їх обліку та реставрації. Важливими є виховання та освіта учнівської молоді студентами, викладачами, архітекторами, краєзнавцями, істориками, вчителями школи, як і донесення до дорослого населення міста інформації про цікаву та насичену історію архітектури міста, про життя та діяльність архітекторів, які створювали неповторний образ Черкас.

Бібліографія

Vikka.ua. (2024). У Черкасах на охорону культурної спадщини відвели 3 мільйони гривень. [online]. Доступно: <<https://www.vikka.ua/novini/>> [Дата звернення 17 травня 2025].

Iryna Pohranychna. (2023). Renovation of residences from previous historical eras and styles. *Architectural Studies*, 9(1), p. 65–73. <https://doi.org/10.56318/as/1.2023.65>

Maksym Yasinsky. (2016). Regeneration of historic residential blocks in small city centers of Western Ukraine. *Budownictwo i Architektura*, 15(2), p. 87–100. https://doi.org/10.24358/Bud-Arch_16_152_12

Myroslava Marych (2018). Файл: Грушевського 31, м. Черкаси 71-101-0039.jpg. [online]. Доступно: <0039.jpghttps://uk.m.wikipedia.org/wiki/> [Дата звернення 10 квітня 2025].

Бевз М. В. (2022). Методологічні основи та підходи до реставрації пам'яток (2022). І. Прокопенко, М. Бевз, Р. Гуцуляк, Ю. Стріленко, Консервація і реставрація об'єктів культурної спадщини (85–96). Київ: Саміт-книга.

Візіком карти. (2025). Черкаси. [online]. Доступно: <https://maps.visicom.ua/c/32.05624,49.44892,17?lang=uk> [Дата звернення 14 травня 2025].

Виконавчий комітет Черкаської міської ради. (2024). У Черкасах започатковують системну роботу в напрямку охорони культурної спадщини. [online]. Доступно: <https://chmr.gov.ua/ua/newsread.php?view=23717&s=1&s1=17> [Дата звернення 17 травня 2025].

Денисенко О. А. (2002). Охорона і збереження пам'яток історії та культури в Українській Державі (1918 р.): канд. дис. Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка, Україна.

Калюжна С., Недбайло Т. (2024). Важелів, щоб зупинити будівництво, міськрада не має: міський голова про майбутнє Замкового узвозу в Черкасах. [online]. Доступно: <https://suspilne.media/cherkasy/768209-vazeliv-sob-zupiniti-budivnictvo-miskrada-ne-mae-miskij-golova-pro-majbutne-zamkovogo-uzvozu-v-cerkasah/> [Дата звернення 19 травня 2025].

Касаційний адміністративний суд Верховного Суду. (2023). Постанова Касаційного адміністративного суду Верховного Суду. Справа № 580/3881/20. Адміністративне провадження № К/9901/25840/21 К/9901/22531/21. [online]. Доступно: <https://iplex.com.ua/doc.php?regnum=115178013&red=10000318984fda42e34a14fd803455074f28cf&d=5> [Дата звернення 19 травня 2025].

Костюк К. (2022). Черкаський особняк Кринського позбавлять статусу культурної спадщини. Прокуратура оскаржуватиме. [online]. Доступно: <https://suspilne.media/cherkasy/195061-cerkaskij-osobnak-vaclava-krinskogo-pozbavlat-statusu-kulturnoi-spadsini-prokuratura-oskarzit/> [Дата звернення 5 травня 2025].

Костюк К. (2023). Будинок Школьнікова у Черкасах хочуть взяти під охорону. [online]. Доступно: <https://suspilne.media/cherkasy/406431-budinok-skolnikova-u-cerkasah-hocut-vzati-pid-ohoronu> [Дата звернення 19 травня 2025].

Лісова Л. (2021). У Черкасах руйнують пам'ятку архітектури. [online]. Доступно: <https://www.golos.com.ua/article/352580> [Дата звернення 25 квітня 2025].

Міністерство культури та інформаційної політики України. (2023). Про занесення об'єктів культурної спадщини у м. Черкаси до Державного реєстру нерухомих пам'яток України. Наказ Міністерства культури та інформаційної політики України від 04.09.2023 р. № 472. Доступно: <https://mcsc.gov.ua/legislation/nakaz-mkip-vid-04-09-2023-%E2%84%96-472-pro-zanesennya-obyektiv-kulturnoyi-spadsiny-u-m-cherkasy-do-derzhavnogo-reyestru-neruhomyh-pamyatok-ukrayiny/> [Дата звернення 5 травня 2025].

Міністерство України у справах будівництва і архітектури. Управління охорони історичного середовища та реставрації пам'яток (1993). Відомості до складання державного реєстру національного культурного надбання. Черкаська область. Київ: Інститут «Укрпроектреставрація». С. 4–10.

Мишаков В. Е. (2018). Скільки насправді років Черкасам? [online]. Доступно: <https://cherkasy24.info/21670-sklki-naspravd-rokv-cherkasam.html> [Дата звернення: 10 квітня 2025].

Служба охорони культурної спадщини Черкаської обласної державної адміністрації. (2010). Наказ Начальника служби охорони культурної спадщини Черкаської обласної державної адміністрації «Про затвердження переліку щойно виявлених пам'яток архітектури», № 10/03-21 від 23 листопада 2010 року. Черкаси. С. 1–5.

Товстенко Т. Д., Тямін М. Ю. (2010). Анотований звіт по передпроектній науково-дослідній роботі «Коригування історико-архітектурного опорного плану, зон охорони пам'яток прибережної території м. Черкас та визначення історичного ареалу міста (договір № 2/10 II етап, Т. 1). Київ: Науково-дослідний інститут історії архітектури та містобудування.

Чемирис А. (2023). У Черкасах руйнують історичну пам'ятку. Хто за цим стоїть? [online]. Доступно: <https://18000.com.ua/strichka-novin/u-cherkasax-rujnuuyut-istorichnu-pamyatku-xto-za-cim-stoyit/> [Дата звернення 2 травня 2025].

Черкаська міська рада. (2023a). Проект рішення № 1054-9-рд «Про затвердження Програми охорони культурної спадщини міста Черкаси на 2023–2027 роки». [online]. Доступно: <chmr.golos.net.ua/?p=proekty_rishen&sp=print_proekt&id=10633> [Дата звернення 12 травня 2025].

Черкаська міська рада. (2023b). Програма охорони культурної спадщини міста Черкаси на 2023–2027 роки. Рішення Черкаської міської ради від 15.08.2023 № 45-6. [online]. Доступно: <https://chmr.golos.net.ua/files/pdf_end/256.pdf> [Дата звернення 17 травня 2025].

Черкаська міська рада. Виконавчий комітет. (2023a). Протокол засідання комісії для проведення періодичного моніторингу об'єктів культурної спадщини на території Черкаської міської територіальної громади. Черкаси. Черкаська міська рада

Черкаська міська рада. Виконавчий комітет. (2023b). Рішення № 76 від 28.01.2025. Про проект рішення міської ради «Про внесення змін до рішення Черкаської міської ради від 15.08.2023 № 45-6 «Про затвердження Програми охорони культурної спадщини міста Черкаси на 2023-2027 роки». Черкаси. Черкаська міська рада.

Черкаська міська рада. Виконавчий комітет. (2023c). Рішення від 19.09.2023 № 1335 «Про утворення комісії для проведення періодичного моніторингу об'єктів культурної спадщини на території Черкаської міської територіальної громади». Черкаси. Черкаська міська рада.

Черкаський хронограф. (2016). Будинок Цибульських. [online]. Доступно: <<https://history.cherkassy.ua/index.php/arkhitektura-mista/34-budynok-tsybulskykh>> [Дата звернення 12 травня 2025].

References

Vikka.ua. (2024). In Cherkasy, UAH 3 million was allocated for the protection of cultural heritage. [online]. Available at: <<https://www.vikka.ua/novini/>> [Date of reference 17 May 2025].

Iryna Pohranychna. (2023). Renovation of residences from previous historical eras and styles. Architectural Studies, 9(1), p. 65–73. <https://doi.org/10.56318/as/1.2023.65>

Maksym Yasinsky. (2016). Regeneration of historic residential blocks in small city centers of Western Ukraine. Budownictwo i Architektura, 15(2), p. 087–100. https://doi.org/10.24358/Bud-Arch_16_152_12

Myroslava Marych (2018). File: Hrushevskoho 31, Cherkasy 71-101-0039.jpg. [online]. Available at: <[0039.jpghttps://uk.m.wikipedia.org/wiki/](https://uk.m.wikipedia.org/wiki/File:Hrushevskoho_31,_Cherkasy_71-101-0039.jpg)> [Date of reference 10 April 2025].

Bevz, M. V. (2022). Methodological foundations and approaches to the restoration of monuments. (2022). I. Prokopenko, M. Bevz, R. Hutsuliak, Yu. Strilenko, Konservatsiia i restavratsiia ob'ektiv kulturnoi spadshchyny (85–96). Kyiv: Samit-knyha.

Vizikom karty. (2025). Cherkasy. [online]. Available at: <<https://maps.visicom.ua/c/32.05624,49.44892,17?lang=uk>> [Date of reference 14 May 2025].

Vykonavchyi komitet Cherkaskoi miskoi rady. (2024). Systematic work on the protection of cultural heritage is starting in Cherkasy. [online]. Available at: <<https://chmr.gov.ua/ua/newsread.php?view=23717&s=1&s1=17>> [Date of reference 17 May 2025].

Denysenko, O. A. (2002). Protection and Preservation of Historical and Cultural Monuments in the Ukrainian State (1918). (PhD dissertation). Kyiv. nats. un-t im. T.Shevchenka, Ukraina.

Kaliuzhna, S., Nedbailo, T. (2024). The city council has no leverage to stop the construction: the mayor on the future of Zamkovyi Uzviz in Cherkasy. [online]. Available at: <<https://suspilne.media/cherkasy/768209-vazeliv-sob-zupiniti-budivnictvo-miskrada-ne-mae-miskij-golova-pro-majbutne-zamkovogo-uzvozu-v-cerkasah/>> [Date of reference 19 May 2025].

Kasatsiyni administratyvnyi sud Verkhovnoho Sudu. (2023). Resolution of the Administrative Court of Cassation of the Supreme Court. Case No. 580/3881/20. Administrative proceedings No. K/9901/25840/21 K/9901/22531/21. [online]. Available at: <<https://iplex.com.ua/doc.php?regnum=115178013&red=10000318984fda42e34a14fd803455074f28cf&d=5>> [Date of reference 19 May 2025].

Kostiuk, K. (2022). Krynsky's Cherkasy mansion will be deprived of its cultural heritage status. The prosecutor's office will appeal. [online]. Available at: <<https://suspilne.media/cherkasy/195061-cerkaskij->

osobnak-vaclava-krinskogo-pozbavlat-statusu-kulturnoi-spadsini-prokuratura-oskarzit/ > [Date of reference 5 May 2025].

Kostiuk, K. (2023). Shkolnikov's house in Cherkasy is to be put under protection. [online]. Available at: <<https://suspilne.media/cherkasy/406431-budinok-skolnikova-u-cerkasah-hocut-vzati-pid-ohoronu>> [Date of reference 19 May 2025].

Lisova, L. (2021). An architectural monument is being destroyed in Cherkasy. [online]. Available <<https://www.golos.com.ua/article/352580>> [Date of reference 25 April 2025].

Ministerstvo kultury ta informatsiinoi polityky Ukrainy. (2023). On the inclusion of cultural heritage sites in Cherkasy in the State Register of Immovable Monuments of Ukraine. Order of the Ministry of Culture and Information Policy of Ukraine of 04.09.2023, No. 472. [online]. Available at: <<https://mcsc.gov.ua/legislation/nakaz-mkip-vid-04-09-2023-%E2%84%96-472-pro-zanesennya-obyektiv-kulturnoyi-spadshhyny-u-m-cherkasy-do-derzhavnogo-reyestru-neruhomyh-pamyatok-ukrayiny/>> [Date of reference 5 May 2025].

Ministerstvo Ukrainy u spravakh budivnytstva i arkhitektury. Upravlinnia okhorony istorychnoho seredovyscha ta restavratsii pamiatok (1993). Information for compiling the state register of national cultural heritage. Cherkasy region. Kyiv: Instytut «Ukrproektrestavoratsiia», p. 4–10.

Myshakov, V. E. (2018). How old is Cherkasy really? [online]. Available at: <<https://cherkasy24.info/21670-sklki-naspravd-rokv-cherkasam.html>> [Date of reference 10 April 2025].

Sluzhba okhorony kulturnoi spadshchyny Cherkaskoi oblasnoi derzhavnoi administratsii. (2010). Order of the Head of the Service for the Protection of Cultural Heritage of the Cherkasy Regional State Administration «On Approval of the List of Newly Discovered Architectural Monuments». No. 10/03-21 of 23 November 2010. Cherkasy. S. 1–5.

Tovstenko, T. D., Tiamin, M. Yu. (2010). Annotated report on the pre-project research work «Adjustment of the historical and architectural reference plan, monument protection zones of the coastal territory of Cherkasy and determination of the historical area of the city» (contract No. 2/10, II stage, Vol. 1), Kyiv, Naukovo-doslidnyi instytut istorii arkhitektury ta mistobuduvannia.

Chemyras, A. (2023). A historical monument is being destroyed in Cherkasy. Who is behind it? [online]. Available at: <<https://18000.com.ua/strichka-novin/u-cherkasax-rujnuyt-istorichnu-pamyatku-xto-za-cim-stoyit/>> [Date of reference 2 May 2025].

Cherkaska miska rada (2023a). Draft Decision No. 1054-9-rd «On Approval of the Program for the Protection of the Cultural Heritage of Cherkasy for 2023–2027». [online]. Available at: <chmr.golos.net.ua/?p=proekty_rishen&sp=print_proekt&id=10633> [Date of reference 12 May 2025].

Cherkaska miska rada (2023b). Program for the Protection of the Cultural Heritage of Cherkasy for 2023–2027. Decision of the Cherkasy City Council of 15.08.2023 No. 45-6. [online]. Available at: <https://chmr.golos.net.ua/files/pdf_end/256.pdf> [Date of reference 17 May 2025].

Cherkaska miska rada. Vykonavchyi komitet. (2023a). Minutes of the meeting of the commission for periodic monitoring of cultural heritage sites on the territory of the Cherkasy city territorial community. Cherkasy. Cherkaska miska rada.

Cherkaska miska rada. Vykonavchyi komitet. (2023b). Decision No. 76 of 28.01.2025. On the draft decision of the City Council «On Amendments to the Decision of the Cherkasy City Council» of 15.08.2023 No. 45-6 «On Approval of the Program for the Protection of the Cultural Heritage of Cherkasy for 2023–2027». Cherkasy. Cherkaska miska rada.

Cherkaska miska rada. Vykonavchyi komitet. (2023c). Decision of 19.09.2023 No. 1335 «On the establishment of a commission for periodic monitoring of cultural heritage sites on the territory of the Cherkasy City Territorial Community». Cherkasy. Cherkaska miska rada.

Cherkaskyi khronohraf. (2016). The Tsybulski's House. [online]. Available at: <<https://history.cherkassy.ua/index.php/arkhitektura-mista/34-budynok-tsybulskykh>> [Date of reference 12 May 2025].